

**MAFKURAVIY VA MA'NAVIY TAHDIDLAR BILAN BOG'LIQ JARAYONLARDA
RADIKALIZM MUAMMOSI****ПРОБЛЕМА РАДИКАЛИЗМА В ПРОЦЕССАХ, СВЯЗАННЫХ С ИДЕОЛОГИЧЕСКИМИ
И ДУХОВНЫМИ УГРОЗАМИ****THE PROBLEM OF RADICALISM IN PROCESSES RELATED TO IDEOLOGICAL AND
SPIRITUAL THREATS****Qo'ysinova Fazilat Oripovna¹**¹Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi Markaziy apparat xodimi**Annotatsiya**

Maqolada globallashuv va mafkuraviy jarayonlarda radikallashuv muammosi, uning ichki semantik mazmuni taxlil yetilgan. Globallashuvda mafkuraning o'rni va uning xarakterli xususiyatlarini ochib berilgan. Mafkura, terrorchilik faoliyati quriladigan poydevor bo'lib, uning maqsadli va qadriyat-semantik tomonlarini aks ettiradi. Shuningdek, maqolada yekstremizm va radikalizmni oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi tahlil qilingan.

Аннотация

В статье анализируется проблема глобализации и радикализации идеологических процессов, ее внутреннее смысловое содержание. Раскрыта роль идеологии в глобализации и ее характерные черты. Идеология является фундаментом, на котором строится террористическая деятельность, и отражает ее целевую и ценностно-смысловую стороны. В статье также анализируется проблема предотвращения и борьбы с экстремизмом и радикализмом.

Abstract

The article will talk about the problem of radicalization in globalization and ideological processes, its internal semantic content. The place of ideology and its characteristic features are revealed in globalization. Ideology is the foundation on which terrorist activities are built, reflecting its purposeful and value-semantic sides.

Kalit so'zlar: globallashuv, mafkura, diniy yekstremizm, terrorizm, radikallashuv, deradikalizatsiya, diniy reabilitatsiya, islomiy tarbiya, destruktiv g'oyalar.

Ключевые слова: глобализация, идеология, религиозный экстремизм, терроризм, радикализация, дерадикализация, религиозная реабилитация, исламское воспитание, деструктивные идеи.

Key words: globalization, ideology, religious yekstremism, terrorism, radicalization, deradicalization, religious rehabilitation, Islamic yeducation, destructive ideas.

KIRISH

Ma'lumki, bugungi kunda dunyo hamjamiyati murakkab bosqichdan o'tib, bunda eski dunyo tartibotining buzilishi va yangisining vujudga kelishi nihoyatda keskin holatda kechmoqda. Xususan, bir qutbli dunyo tartibotidan ko'p qutbli dunyo tartibotiga o'tish davri bunga yaqqol misol bo'ladi. Ushbu jarayonlar dunyoning bir nechta nuqtalarida urush va keskin ziddiyatlar bilan belgilanib kelmoqda. XXI asr boshlariga kelib radikalizmga, zo'ravonlikka, ekstremizmga qarshi kurash muammosi nafaqat bir davlatning balki, butun dunyo mamlakatlari uchun o'ta dolzarb masalalardan, muammolardan biriga aylandi. Ichki va tashqi omillar sababli ayrim mamlakatlarda islom dinining siyosiylashuvi hamda radikallashuvi kuzatildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ingliz radikalizmining asosiy g'oyalari utilitarizm asoschilari hisoblangan I.Bentam va Dj.S.Mill singari nazariyotchilar ta'siri ostida shakllangan. Rossiyalik olim S.Samoylov tadqiqotida radikalizm g'oya yemas balki xulq-atvor modeli deya keltirilgan. olim Y.Yaxyoyev radikalizmni ilg'or inqilobiy rivojlanishni nazarda tutuvchi konstruktiv, buzg'unchi konservatizmni ilgari suruvchi destruktivn yo'nalishga ajratadi. Olim har ikkala yo'nalish ham mavjud hokimiyat tizimini va jamiyat asoslarini yo'q qilishni nazarda tutishini ta'kidlaydi.

Globallashuv va mafkuraviy jarayonlarda radikallashuv muammosi, uning ichki semantik mazmuni tahlil qilindi. Globallashuvda mafkuraning o'rni va uning xarakterli xususiyatlarini ochib berildi. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlarda radikalizm muammosi yaqindan o'rganildi va ma'lumotlar bazasi yig'ildi. To'plangan ma'lumotlar asosida kuzatish va tahliliy qiyoslash, tizimli yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

Dunyoda sodir bo'layotgan voqeliklarning turli mamlakatlardagi ko'rinishlari, xalqaro jarayonlarga va davlatlar tashqi siyosatiga ta'siri kuchaymoqda[1]. Islomning xalqaro hayotdagi va jahon zamonaviy siyosatidagi o'rni tobora murakkablashib bormoqda. Zo'ravon ekstremizm va radikalizmning oldini olish, unga qarshi kurashish nafaqat alohida davlatlarning, balki jahon hamjamiyatining eng asosiy va dolzarb vazifasi ekanligini ko'rsatdi.

Ilm e'tiqodning hayotiylik mazmunini, ishonch esa uning hayotiylik kuchini tashkil qiladi. Ilmni biz, tafakkur xususiyatlaridan kelib chiqib, ratsional (aqlga mantiqqa xos) va irratsional (aqlga, mantiqqa unchalik mos kelmaydigan) ilmlarga ajratamiz[2].

Ratsional ilming yuksakroq darajasi kundalik hayotiy tajriba yordamida emas, balki o'qish, turli fanlar asoslarini o'rganish, o'z sohasiga oid fan yutuqlaridan xabardor bo'lish orqali shakllanadi. Irratsional ilm aniq dalillarni noaniq, taxminiy dalillar bilan aralashtirib yuborish, ba'zan g'ayritabiiy, xurofot va bid'at, mistika, botil qarashlar va biryuqlama murosasiz hissiyotga berilish tufayli paydo bo'ladi. E'tiqodning ilg'orligi yoki qoloqligi, insonparvarligi yoki xudbinligi, liberalligi yoki totalitarligi va boshqa ko'plab xususiyatlari uning mazmunini tashkil etuvchi ilmga bog'liq[3]. Ikkilanish va shubha bilan qaralgan ilm e'tiqod emas. Ilgari inson qattiq ishongan tushunchalarga, g'oyalarga nisbatan hayotiy tajribasi, bilimi ortadi, ilm-fan taraqqiyoti natijasida shubha tug'ilsa, ular e'tiqod maqomini yo'qotadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

E'tiqod dunyoqarashning, butun ma'naviyat tizimining o'zagi o'laroq, insonning borliqqa, hayotga munosabatini, xulq-atvori, say-harakati, faolligini belgilaydi[4]. Faollik uchun, ayniqsa, ijodkorlik uchun faqat ishonchga asoslangan ilm ba'zan kamlik qiladi. Ijodkorlik va samarali faollik ishonchning ixlos va ishq bilan boyitilishini taqozo etadi.

Ushbu masalalar tahlilida quyidagi voqeliklar asoslanganligi aniqlandi. Musulmon jamoalarining transformatsiyasi XIX asrning oxiridan boshlab urbanizatsiya jarayoni, ommaviy ta'limni joriy etish, davlatlararo va shaxslararo aloqalarni jadallashishi va kengayishi, jamiyat institutlarining va ommaviy siyosiy mobilizatsiyaning yangi turlari, iqtisodiyotni tubdan qayta tashkil etish va zamonaviylikning boshqa muammolari (moderniti) mustamlakachilik bilan bir vaqtda an'anaviy musulmon jamiyatlarini shakllantirishga o'z ta'sirini ko'rsata boshladi[5]. Musulmon olamining orqada ekanligi sabablari va bu kechikishdan qutulish usullarini topish masalasi izlanishlar olib borildi. Islom dunyosi muammolariga taklif qilingan yechimlarga ko'ra musulmonlar to'rt qismga bo'lingan (va hali ham bo'linadi):

1. Dunyoviyalar. Bu turdagi musulmonlar hamma narsada g'arbga taqlid qilish kerak deb hisoblaydigan aholi qismi. Ular modernizatsiyani vesternizatsiya deb tushunishadi. XX asrning boshida va o'rtalarida yelita o'rtasida juda ta'sirli bo'lgan bu mafkura (Turkiyada Otaturk, Yeronda Rezo Raxlaviy, Yaqin Sharqdagi Baas rejimlari, Markaziy Osiyodagi sobiq Sovet Ittifoqi elitasi va boshqalar) biroz vaqt ichida o'z jozibasini yo'qotsada, ammo hozirgi kungacha muhim va ta'sirli mafkuraviy yo'nalish bo'lib qolmoqda.

2. Diniy modernistlar. Modernizatsiyani musulmon jamiyatining an'anasi, uning noyob ijtimoiy xotirasi, madaniy merosi, diniy e'tiqodlari bilan bog'liq bo'lishi va vaqt talablariga muvofiq holda ushbu meros, an'analar va ye'tiqodlar, islomning asosiy qoidalarga ziyon yetkizmaydigan tarzda, tanqidiy ko'rib chiqilishi kerak, deb hisoblashadi.

3. An'analar tarafdorlari / konservatorlar. Ular din sohasida hech qanday tanqidiy fikrga o'rin yo'q, chunki islomdagi diniy va huquqiy maktablarning asoschilari tomonidan hamma narsa ko'zda tutilgan, deb hisoblaydilar. Modernizatsiya texnologik yoki iqtisodiy o'zgarish tushunchalari orqali "tor" ma'noda tushuniladi.

4. Fundamentalistlar / radikallar. Ular moderniti tushunchasini g'arb ustuvorligining bir shakli va musulmon dunyosining barcha muammolarini hal qilishning yagona yo'li "toza" islomga qaytish, deb ishonadigan "Al-Qoida", ISHiD, "O'zbekiston Islomiy Harakati" kabi marginal guruhlardir.

Vaqt shuni ko'rsatdiki, G'arbda va Sharqda ham, islomning musulmon mamlakatlari va uning katta sonli aholisiga ta'sirini to'g'ri baholay olmagani, uning salohiyati, mobil va integratsiyalashuvchi imkoniyatlariga past baho berganini isbotladi. 80-yillarga kelib, jurnalistlar, siyosatchilar va olimlarning yondoshuvlari butunlay o'zgardi. Bu vaqtda islom dini qayta tiklanish bosqichini boshidan o'tkazayotgani va barcha musulmon davlatlarida tobora muhim ahamiyat kasb eta boshlaganligi va uning xalqaro maydonda, ustunlikka ta'siri ommaviy ahamiyatga aylanib bo'lgandi. Ko'plab nashrlarda bu kabi jarayon 1978-1979-yillarda Yerondagi Islom revolyusiyasi g'alabasining ta'siri, kabi noto'g'ri farazlar bilan izohlandi[5; 6;].

G'arbda "fundamental" yoki "integrik" harakatlar deb nom olgan butun musulmon olami va undan tashqari hududlarda vujudga kelgan harakatlar keskin faollashdi. Bunga, musulmon davlatlaridagi, hozirgi paytlarda Livandagi Hizbulloh tashkiloti, Jazoirdagi "Islom qutqaruv fronti",

PEDAGOGIKA

Misrdagi "Al-Jamoa al-Islamiya" yorqin misol bo'ladi. Bularni "siyosiy islom" tipiga kiritib, ularning ishtirokchilarini odatda islomiyalar (Islamistlar) deb atashdi.

1980-yillar oxiriga kelib, islomning siyosiy tus olishi, radikal harakteri kuzatilmagan musulmon mamlakatlari deyarli qolmagan edi. Davlat hukumatini tanqid qilish bilan birga, u bilan murosaga kelishishga tayyor, hukumat tizimlarida (parlamentda xatto boshqaruv apparatida) ishtirok yetuvchi mo'tadil, yekstrimistdan tortib, islom niqobi ostida, terror usullarini qo'llovchi turli-tuman islomiy harakatlar mavjud bo'ldi.

Islomiy tashkilotlar qatoriga o'zida tinch va qonuniy ishlash metodlarini qo'llovchi, shu bilan bir qatorda zarur hollarda terrorga murojaat etuvchi, o'z faoliyatini maxfiy saqlovchi strukturalar mavjud yedi. Misol uchun, Misrdagi Al-Jamoa al-Islamiya va Al-Jihad radikal-terror guruhi Misrdagi Musulmon birodarlar tashkilotida ajralib chiqqan tuzulmaviy bo'limlar deb hisoblanar edi. Shuning uchun, islomiy harakatlar osonlikcha qonuniydan noqonuniyga aylanishi, tinchdan qurolli metodlarga o'tishi kuzatilgan.

Bugungi kundagi islom siyosiy harakatlarning asosiy yo'nalishi, bu muxolifatdir. Islomiy muxolifat o'zini "uchinchi kuch" sifatida gavdalatirib, ular bu so'zning asli ma'nosini, o'zi mustaqil faollik ko'rsatishi kerak deb tushunishadi.

Aytish joizki, islom harakatlari ham, mafkurada ham, siyosiy amaliyotda jiddiy o'zgarishlarga duch kelgan. Misol uchun, Musulmon birodarlar tashkiloti 1920-30-yillar oxirida ma'naviy-ma'rifiy harakatidan 1940-50-yillarda harbiylashgan terroristik tashkilotiga aylangan.

Islomiy harakatlar va tashkilotlarning faoliyatlari nafaqat mamlakatdagi yoki qo'shni davlatlardagi siyosiy vaziyatlarga balki butun bir mintaqaga o'z ta'sirini o'tkazishi kuzatilmoqda. Islomiy harakatlarni musulmon olamidani chetdagi hodisa sifatida qarash mumkin emas. Olimlar islomning musulmon jamiyati zamonaviy siyosiy hayotidagi fenomenini tadqiqida, modernizatsiya muammolari hal yetuvchi xalqning rivojlanishini yangi bosqichini boshlanganligidan dalolat beradi deb ta'kidlaydi[7]. Islomning uyg'onishi xalqaro arenalarda va barcha musulmon mamlakatlarida keng diniy ijtimoiy harakat sifatida davom yetmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki, so'nggi o'n yilliklarda kuzatilayotgan Islomni siyosiy lashuvi nafaqat globallashuv natijasida, balki davlatlarning ichki omillar ta'sirida ham sodir bo'lmoqda. Ushbu omillar siyosiy, madaniy, iqtisodiy jihatlari bilan bilan bog'liq. Islomning universalligi fenomeni uni ommalashuviga, migratsiya jarayoni yesa uni boshqa mamlakatlarga yeksport qilinishiga asos bo'lmoqda.

XULOSA

Bugungi kunda jahonda ro'y berayotgan voqealar yovuz kuchlar va buzg'unchi mafkuralar umuminsoniy xavfsizlikka, xalqlarning erkin va tinch hayot kechirishlariga tahdid solayotganidan dalolat bermoqda. Davlatning dinga munosabatidagi asosiy xususiyati – dinning siyosatga aralashmasligi. Zero, har qanday din birinchi o'rinda ma'naviy-ahloqiy yo'nalishni o'z ichiga oladi. Diniy ekstremizm va murosasizlikka qarshi mafkuraviy kurashning muhim omili sifatida yoshlarda bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish ekani qayd etilgan.

Dunyoda bo'layotgan voqea va hodisalardan hamisha ogoh bo'lish, Vatanimizdagi tinch, osoyishta va farovon hayotning qadriga yetish, shu farovon, osuda hayotni yanada mustahkamlash uchun har bir fuqaro o'z hissasini qo'shmog'i, yel-yurt taqdiri, kelajagi uchun daxldorlik tuyg'usini his yetmog'i lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qo'ysinova F.O. Markaziy Osiyo davlatlari integratsiyasida xalqaro tashkilotlarning roli //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 12. – С. 42-48.
2. <https://religions.uz/news/detail?id=1293>
3. Isaqova Z.R. Sharq falsafiy tafakkuri rivojida tasavvufiy-irfoniy bilimlarning o'rni va ahamiyati //Gospodarka i Innovacje. – 2023. – T. 36. – S. 21-26.
4. Aminova N. Ijtimoiy taraqqiyotda ma'naviyat va iymon uyg'unligi //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 18. – №. 1. – S. 190-195.
5. Tovbin K. M. Antimodernizm: traditsionalizm, fundamentalizm, konservatizm //Antinomii. – 2014. – T. 14. – №. 1. – S. 28-42.
6. Abrahamian YE. Khomeinism: Yessays of the Islamic Republic. London, New York, 1993.;
7. Кудряшова Ирина Владимировна Исламская цивилизационная доминанта и современное развитие мусульманских политий // Полит. наука. 2003. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/islamskaya-tsivilizatsionnaya-dominanta-i-sovremennoe-razvitie-musulmanskih-politij>.